

Iwona Samborska

<https://orcid.org/0000-0002-5633-7994>

e-mail: iwona.samborska@us.edu.pl

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

Nauczyciel i „dobro ucznia” w ujęciu pedagogiczno-prawnym

Teachers and “Student Welfare” From a Pedagogical and Legal Perspective

KEYWORDS

student, student welfare, teacher, teacher’s duties, education law

ABSTRACT

This article aims to identify the important pedagogical and legal category of “student welfare” within the context of formally defined teacher activities. The following questions are the basis of the research problem: 1) What is the content of the category of “student welfare” in light of the regulations governing teachers’ professional activities (duties)? a) Which teaching activities are formally related to this category? b) Of these, which take into account the “good of the student/students” in individual and/or collective terms? The analysis focuses on texts of national legal acts (i.e. laws and regulations in education law) that govern the activities of teachers and take into account the category of “the good of the student/students”. A document content analysis method was used. The results indicate that several areas of teachers’ activities are formally linked to the category of “student welfare”, clarifying its content and demonstrating its overarching role in teachers’ professional activities. These areas relate to health and safety, individual development, activity, and the formation of desirable values and attitudes, as well as the monitoring of educational obligations.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

uczeń, dobro
ucznia, nauczyciel,
obowiązki
nauczyciela, prawo
oświatowe

Artykuł ma na celu rozpoznanie ważnej w ujęciu pedagogicznym i prawnym kategorii „dobro ucznia” na tle formalnie wyznaczonych działań nauczyciela. Problem badawczy wyraża się w pytaniach: 1) Jaka jest treść kategorii „dobro ucznia/dobro uczniów” w świetle przepisów regulujących działalność zawodową (obowiązki) nauczycieli? oraz a) Jakie obszary nauczycielskiej aktywności wiążą się w sposób formalny z analizowaną kategorią? b) Które z tych obszarów uwzględniają perspektywę „dobra ucznia/uczniów” w ujęciu jednostkowym i/lub zbiorowym? Przedmiot analiz stanowią teksty aktów prawnych prawa krajowego, tj. ustawy i rozporządzenia w obszarze prawa oświatowego regulujące działalność nauczycieli z uwzględnieniem kategorii „dobro ucznia/uczniów”. Zastosowano metodę analizy treści dokumentów. Wyniki analiz wskazują na kilka obszarów działania nauczycieli formalnie łączonych z kategorią „dobro ucznia/uczniów”, które dookreślają jej treść i ukazują nadrzędną rolę tej kategorii w działalności zawodowej nauczycieli. Są to obszary związane ze zdrowiem i bezpieczeństwem, rozwojem indywidualnym, aktywnością, kształtowaniem pożądanych wartości i postaw oraz monitorowaniem realizacji obowiązków edukacyjnych.

Wstęp

Kierowanie się dobrem ucznia to ogólna zasada polskiego prawa oświatowego odnosząca się do całokształtu działań instytucji edukacyjnych (Pilich, 2021b, s. 52). W tym rozumieniu wyznacza kierunek oraz zakres działań edukacyjnych, również w odniesieniu do nauczyciela. Celem artykułu jest rozpoznanie ważnej w ujęciu pedagogicznym i prawnym kategorii „dobro ucznia” na tle formalnie wyznaczonych działań nauczyciela. Starano się odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Jak zaznacza się treść kategorii „dobro ucznia/dobro uczniów” na tle przepisów regulujących działalność zawodową (obowiązki) nauczycieli?
 - a) Jakie obszary nauczycielskiej aktywności wyznaczone w przepisach prawa wiążą się w sposób formalny z analizowaną kategorią?
 - b) Które z tych obszarów uwzględniają perspektywę „dobra ucznia/uczniów” w ujęciu jednostkowym i/lub zbiorowym?

W przyjętym podejściu jakościowym zastosowano metodę niereaktywną w postaci analizy treści dokumentów (Krüger, 2007; Babbie, 2009; Chauvin i in., 2014). Jako metodę zbierania danych stosowano przeszukiwanie źródeł wtórnych (Rubacha, 2008), gdzie jednostkami analizy uczyniono dokumenty prawne jako instytucjonalne ślady ludzkiej działalności (Rubacha, 2008, s. 157–159, 162; Babbie, 2009, s. 360).

Kryterium doboru źródeł stanowiły pytania badawcze, a pochodzące z aktów prawnych dane traktowano jako tekst będący źródłem przekazów (Rubacha, 2008, s. 158, 160; Babbie, 2009, s. 358). W badaniu stosowano opisową metodę jakościowej interpretacji danych w postaci jakościowej analizy treści (Krüger, 2007, s. 166–169).

Przedmiot analiz stanowiły teksty aktów prawnych prawa krajowego, tj. ustawy i rozporządzenia w obszarze prawa oświatowego regulujące szeroko rozumianą działalność nauczycieli w odniesieniu do kategorii „dobro ucznia/uczniów” w ujęciu jednostkowym i zbiorowym. Analizie poddane zostały akty normatywne, w których literalnie wybrzmiewa „dobro ucznia/uczniów” oraz takie akty wykonawcze w obszarze prawa oświatowego, w których kategoria ta stanowi podstawę formułowania i stosowania przepisów prawa, uwzględniając przy tym perspektywę subiektywną i obiektywną nauczycielskiego działania. Znaczącym kryterium doboru był w tym zakresie kontekst uwzględniania wartości ważnych z punktu widzenia oceny sytuacji zarówno ucznia, jak i nauczyciela. Analizom poddane zostały następujące dokumenty: Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Ustawa..., 2016 – dalej: u.p.o.) oraz Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Ustawa..., 1982 – dalej: u.K.N.), a także Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 sierpnia 2022 r. w sprawie oceny pracy nauczycieli (Rozporządzenie..., 2022); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek (Rozporządzenie..., 2017a); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Rozporządzenie..., 2017b); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Rozporządzenie..., 2002).

Procedura badania obejmowała kilka kroków. Najpierw przesłedzono materiał badawczy pod kątem uchwycenia kategorii dla prowadzonych badań. Analiza treści na tym etapie doprowadziła do koncentracji na fragmentach tekstu, które wiązały się z problematyką badań. Wyniki tej analizy stanowiły przedmiot kodowania przebiegającego w kilku etapach (Rubacha, 2008, s. 263, 270). W pierwszym etapie wyróżniono 32 kategorie analityczne, a w kolejnym wyodrębniono 10 centralnych z punktu widzenia problematyki badań kategorii, które stały się przedmiotem reprezentacji danych (Rubacha, 2008, s. 274–275). Był to etap analizy kluczowy dla identyfikacji obszarów działania nauczycieli powiązanych z kategorią „dobro ucznia/uczniów”. Na tym etapie analiza treści prowadzona była pod kątem występowania formalnych i treściowych struktur jako wskaźników kategorii i polegała na uchwyceniu powiązań między badanymi kategoriami (Krüger, 2007, s. 168; Rubacha, 2008, s. 275).

Prowadzone w ramach badań analizy koncentrowały się na działaniach nauczycieli szkół podstawowych oraz uwzględniały stan prawny na 30.06.2025 r. Poruszana

problematyka jest bardzo istotna z punktu widzenia teorii i praktyki edukacyjnej, a zarazem niedostatecznie rozpoznana, zwłaszcza w odniesieniu do wczesnych etapów edukacji. Wyniki analiz mogą być znaczące w zakresie rozumienia kategorii „dobro ucznia” i odnoszenia się do niej w praktyce życia szkolnego.

„Dobro ucznia” a inne kategorie – uwagi terminologiczne

Przybliżenie terminu „dobro ucznia” wymaga wyjaśnienia innych ważnych pojęć, w tym w pierwszej kolejności dookreślenia, kim jest „uczeń”. Należy zauważyć, że w perspektywie prawnej brakuje dokładnego określenia tego terminu. Definicje „ucznia” występujące w regulacjach prawa oświatowego, tj. w u.p.o. (Ustawa..., 2016) oraz w Ustawie z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Ustawa..., 1991 – dalej: u.s.o.) są jedynie rozszerzeniem znaczenia pojęcia bez określenia jego treści (Wolanin, 2021, s. 15). W obydwu aktach prawnych wskazuje się, że jeśli jest w nich mowa o „uczniach”, to „należy przez to rozumieć także słuchaczy i wychowanków” (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 4 pkt 20; u.s.o. – Ustawa..., 1991, art. 3 pkt 11). Termin „uczeń” wyraźnie zaznacza się w treści przepisów normalizujących działalność szkół. Dotyczy to statutu szkoły jako dokumentu ważnego zarówno z punktu widzenia funkcjonowania szkolnego, jak i kwestii wychowawczych (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 98; Helios i Jedlecka, 2020, s. 85). W regulacjach prawa oświatowego kategoria „uczeń” pojawia się ponadto w treści przepisów dotyczących działania w szkołach i placówkach rad rodziców. Tutaj również ustawodawca podkreśla, że reprezentują one ogół rodziców „uczniów” (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 83 ust. 1). Ponadto jest obecna w przepisach dotyczących „samorządu uczniowskiego” (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 85). W tym przypadku pojęcie to występuje zarówno w nazwie organu – określając, o jaki samorząd chodzi – jak i w regulacjach wyznaczających jego działania (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 85 ust. 1–2). Co więcej, uczniowie uchwalają regulamin, który określa zasady wybierania i działania organów tego samorządu (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 85 ust. 3). Przepisy wskazują, że samorząd może przedstawiać wnioski i opinie w sprawie realizacji „podstawowych praw uczniów” (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 85 ust. 5). Wyraźnie wybrzmiewa zatem wątek praw podmiotów, którymi są uczniowie. Ich prawa wiązane są z różnymi wymiarami bycia uczniem i dotyczą m.in. takich sfer jak bezpieczeństwo (fizyczne i psychiczne), ochrona prywatności czy dostęp do informacji. Katalog praw ucznia jest jednak otwarty i odzwierciedlony w różnych aktach normatywnych zarówno prawa krajowego, jak i międzynarodowego (Osuch i Bojarska, 2008; Helios i Jedlecka, 2020, s. 85; Wolanin, 2020). W realiach życia szkolnego ich realizacja może się przekładać na możliwość zapoznania się z programem nauczania i wymaganiami, wpływania na organizację życia szkolnego i pozaszkolnego albo

koncentrować się na kwestiach ochrony przed przemocą czy poszanowania godności ucznia (Helios i Jedlecka, 2020, s. 85-86; Korzeniowski, 2023, s. 22-31; u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 85 ust. 5 pkt 1–6).

Formalne znaczenie kategorii „uczeń” wyznaczają przepisy prawa oświatowego. Zgodnie z ich brzmieniem osoba przyjęta do szkoły uzyskuje status ucznia związany z nabyciem określonych praw i obowiązków (Helios i Jedlecka, 2020, s. 87; Wolanin, 2021, s. 16). W myśl obowiązujących regulacji „uczeń” to osoba, która realizuje obowiązek szkolny oraz nauki (Pilich, 2021a, s. 222). Przepisy prawa odnoszą się też do ucznia w przedszkolu (Rozporządzenie..., 2017b). W odniesieniu do podmiotu spełniającego obowiązek szkolny ustawodawca wyraźnie zaznacza, że jest nim „dziecko” (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 35 ust. 2). Zauważa się zatem brak konsekwencji w zakresie stosowanej terminologii odnośnie do osób uczęszczających do szkół. Występują tutaj zarówno określenia „dziecko”, jak i „uczeń”. W ujęciu formalnym osoba spełniająca obowiązek szkolny oraz nauki może być określana jako dziecko (co do zasady). Przepisy prawa wskazują, kiedy mamy do czynienia z dzieckiem¹ (Helios i Jedlecka, 2019, s. 55–58). Regulują też uczestnictwo dziecka w instytucjach edukacyjnych zgodnie z wyznaczonymi granicami wiekowymi (Świgost i Turczyk, 2018, s. 44).

W odniesieniu do przepisów, które dotyczą dzieci, obowiązuje bardzo ważna zasada „dobra dziecka” odnosząca się do zapewnienia dziecku ochrony i opieki we wszystkich działaniach, które go dotyczą (KPD – Konwencja..., 1989, art. 3; Helios i Jedlecka, 2019, s. 87–88, 91; Łukasiewicz, 2019, s. 63–65, 73; Cudny, 2022, s. 1–5). Kategoria „dobro dziecka” jest obecna w wielu aktach normatywnych prawa krajowego, międzynarodowego oraz unijnego (Arczewska, 2017; Hanas, 2021). W ujęciu prawnym to dyrektywa oraz ważny element w procesie stanowienia, stosowania, interpretowania prawa (Hanas, 2021, s. 201). To również istotna wartość brana pod uwagę w odniesieniu do przepisów regulujących sytuację dziecka (Łukasiewicz, 2019, s. 66–67; Hanas, 2021, s. 16; Cudny, 2022, s. 2). Wskazuje się na jej szczególnie i wyjątkowy charakter określany jako międzygałęziowy, interdyscyplinarny, konstytucyjny, konwencyjny, ustawowy oraz inne cechy: nadrzędność, priorytetowość, elastyczność – brane pod uwagę w procesach interpretacji (Hanas, 2021, s. 62, 90; Cudny, 2022, s. 13–15). „Dobro dziecka” może być ujmowane jako generalna klauzula odsyłająca, a także kryterium stanowiące podstawę tworzenia istotnych w systemie prawa zasad – ochrony dobra dziecka, ochrony praw dziecka, najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka

1 W rozumieniu Konwencji o Prawach Dziecka „dziecko» oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność” (art. 1 Konwencji o Prawach Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. – dalej: KPD – Konwencja..., 1989). W rozumieniu Ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności” (Ustawa..., 2000, art. 2 ust. 1).

(Hanas, 2021, s. 90–91). W podejmowanych analizach i dyskusjach mocno akcentuje się, że interpretacja tej kategorii powinna odbywać się w duchu poszanowania wartości wypływających z KPD (Konwencja..., 1989, art. 3; Hanas, 2021, s. 59; Cudny, 2022, s. 13). Co ważne, omawiana kategoria jest również obecna w pedagogice (Kusztal, 2018, s. 42–47; Samborska, 2018, s. 16–20). Zgodnie z uregulowaniami konwencyjnymi „dobro dziecka” jest przedmiotem troski również ze strony instytucji odpowiedzialnych za opiekę lub ochronę dzieci oraz ze strony władz publicznych, które czuwają nad prawidłową działalnością tych instytucji (KPD – Konwencja..., 1989, art. 3 ust. 1–3; Arczewska, 2017).

W kontekście podejmowanych rozważań ważne jest znaczenie kategorii „dobro dziecka” w sferze zapewniania realizacji praw, w tym prawa do nauki jako konstrukcji sformalizowanej (Hanas, 2021, s. 199–200). Małgorzata Kozak podkreśla, że celem normy prawnej „prawo do nauki” „jest ochrona i promocja prawa dziecka do edukacji” (2013, s. 121). Wskazuje przy tym, że prawo do edukacji należy rozumieć szeroko w nawiązaniu do prawa naturalnego (edukacja oraz uczenie się jako ważne wartości), prawa stanowionego (prawo do nauki wyrażone w aktach normatywnych), a także pozaprawnych kontekstów (np. poszanowania praw dziecka w przestrzeni edukacyjnej), co na gruncie pedagogiki stanowi ważną ideę pedagogiczną, której realizacja odbywa się również przy odniesieniu do systemu oświaty (Kozak, 2013, s. 119–121; Stadniczeńko, 2015, s. 160). W ujęciu formalnym dziecko, które funkcjonuje jako uczeń, ma określoną sytuację prawną, tzn. w świetle prawa oświatowego realizuje obowiązki edukacyjne, wchodząc w rolę ucznia. Kategoria ta odnosi się do osób włączonych w system oświaty od początkowych etapów kształcenia do 18. roku życia, będąc jednocześnie przestrzenią realizacji prawa dzieci do edukacji (Kozak, 2013, s. 129; Stadniczeńko, 2015, s. 160; Hanas, 2021, s. 15–16). Prawo to jest akcentowane w KPD i realizuje się poprzez powszechny dostęp do odpowiednio działającego systemu oświaty, który uwzględnia zarówno perspektywę ucznia, jak i uczniów, koncentrując się na aspektach podmiotowości i przyznania określonych praw (KPD – Konwencja..., 1989, art. 28–29; Stadniczeńko, 2015, s. 160, 172). Na tle prawa oświatowego występują zatem dwie ważne kategorie. Obok konstrukcji „dobro dziecka” jest też obecna konstrukcja pochodna – „dobro ucznia” (Hanas, 2021, s. 16, 32). Próba wyjaśnienia jej znaczenia wymaga odniesienia do bardziej pojemnej kategorii „dobro dziecka”. W literaturze wskazuje się, że zakres znaczeniowy obu kategorii jest zbliżony (Hanas, 2021, s. 16). Jednocześnie podkreśla się, że „dobro dziecka” ma bardziej uniwersalistyczny charakter w porównaniu z treścią konstrukcji „dobro ucznia”, gdyż ta ostatnia dotyczy jedynie osób w wyznaczonym wieku, a zatem tylko częściowo zawiera się w konstrukcji „dobro dziecka” (Hanas, 2021, s. 32). W przestrzeni prawa oświatowego kierowanie się dobrem ucznia stanowi jedną z głównych zasad mających powiązanie z zadaniami systemu oświaty (Gawroński i Otręba, 2022, s. 61).

Przywołana zasada dotyczy prawnie określonego obowiązku działania zgodnie z dobrem uczniów w odniesieniu do instytucji (szkoły) i nauczycieli. Obowiązek ten został wyrażony w aktach prawnych rangi ustawowej, tj. w art. 5 u.p.o. (Ustawa..., 2016) oraz w art. 6 u.K.N. (Ustawa..., 1982), należących do najważniejszych aktów prawa oświatowego. Kategoria „dobro ucznia” jest również obecna w przepisach wykonawczych do ustawy dotyczących oceny pracy nauczycieli (Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 2 pkt 3). Zwraca się jednak uwagę, że pomimo sytuowania obydwu kategorii w kontekście przepisów dotyczących oceny pracy nauczyciela nie powinny być one stosowane zamiennie z uwagi na ich treść (Hanas, 2021, s. 32).

Treść kategorii „dobro ucznia” w perspektywie formalnych działań nauczyciela – wyniki analiz

Prowadzone analizy pozwalają na wyróżnienie obszarów działania nauczyciela, które w sposób formalny wiążą się z kategorią „dobro ucznia/uczniów”, dookreślając jej znaczenie. Są to obszary dotyczące:

- dbania o bezpieczeństwo i zdrowie uczniów oraz o indywidualny rozwój każdego ucznia,
- zachęcania do aktywności uczniów,
- kształtowania pożądanych wartości i postaw,
- monitorowania realizacji obowiązków edukacyjnych.

Spśród wyróżnionych na plan pierwszy wysuwa się troska o bezpieczeństwo i zdrowie uczniów podnoszona zarówno w treści ustaw, jak i przepisów wykonawczych. Nauczyciel w całokształcie działań zawodowych (dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych) ma obowiązek kierować się troską o zdrowie uczniów i w sposób sumienny realizować zadania, które wiążą się z zapewnieniem im bezpieczeństwa w czasie zajęć organizowanych przez szkołę (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 5; u.K.N. – Ustawa..., 1982, art. 6 pkt 1). Dbanie o bezpieczeństwo dotyczy również przerw w zajęciach, które uczniowie spędzają pod nadzorem nauczyciela (Rozporządzenie..., 2022, § 14 ust. 1). Troska o zdrowie ucznia oraz dbałość o bezpieczne i zarazem higieniczne warunki nauki, wychowania, opieki jawią się jako obowiązkowe kryteria oceny pracy nauczyciela, natomiast dodatkowym kryterium jest umiejętność rozwiązywania pojawiających się konfliktów wśród uczniów (Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 2 pkt 2–3, § 2 ust. 4 pkt 10). Kwestie bezpieczeństwa wybrzmiewają jako priorytetowe również w obszarze formalnych wymagań wobec szkół podstawowych, i co ważne – związanych z tym działań nauczycieli. Mowa tu o kształtowaniu odpowiednich postaw oraz dbałości o respektowanie norm społecznych. Ważne w tym obszarze są zasady zachowania i wzajemnych relacji, jak i kształtowanie postawy odpowiedzialności za

zachowanie. Podejmowane działania wychowawcze i profilaktyczne mają służyć eliminowaniu zagrożeń i zapewnianiu uczniom bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego, w tym również udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Ważne jest też przestrzeganie procedur dotyczących bezpieczeństwa oraz wymóg umiejętnego działania w trudnych i kryzysowych sytuacjach (Rozporządzenie..., 2017a, Załącznik: Wymagania wobec szkół i placówek, s. 6 – dalej: Załącznik..., 2017b).

Z kategorią „dobro ucznia” wiąże się również dbałość o indywidualny rozwój ucznia. Jest to kolejny formalnie wyznaczony obszar, w którym nauczyciel ma obowiązek wspierania każdego ucznia w jego rozwoju, w tym też ucznia z niepełnosprawnościami (u.K.N. – Ustawa..., 1982, art. 6 pkt 2; Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 2 pkt 4). To także obowiązkowe kryterium oceny jego pracy, a kryteria dodatkowe obejmują umiejętne diagnozowanie potrzeb i możliwości, indywidualizowanie pracy z uczniem, a także realizowanie innych zajęć (o charakterze opiekuńczym, wychowawczym) i zadań statutowych, które uwzględniają potrzeby oraz zainteresowania uczniów (u.K.N. – Ustawa..., 1982, art. 42 ust. 2f; Rozporządzenie..., 2017b, § 20; Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 4 pkt 2, 5). Od strony formalnej działalność nauczyciela w omawianym zakresie wiąże się ze sferą uczenia się oraz udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej (Rozporządzenie..., 2017b, § 4 ust. 2, § 5 pkt 4). Należy zaznaczyć, że taka działalność o charakterze wspierania ma dotyczyć zarówno procesu uczenia się, jak i całego środowiska uczenia się, co znajduje odzwierciedlenie w wymaganiach wobec szkół podstawowych (Rozporządzenie..., 2017a, Załącznik..., s. 5–6). Przepisy bardzo wyraźnie mówią o tym, że procesy uczenia się mają być starannie planowane, organizowane, monitorowane i doskonalone tak, aby uwzględniały indywidualne predyspozycje uczących się. Dotyczy to również metod pracy, które mają być dostosowane do potrzeb danego ucznia, grupy czy oddziału. Podkreśla się w tym zakresie dużą wagę pracy zespołowej, potrzebę współpracy, współdziałania oraz wzajemnej pomocy w sytuacjach trudnych. Nauczyciele są zobligowani do tego, aby łączyć swoje siły w procesach planowania działań edukacyjnych, ich realizacji, a także analizowania efektów swojej pracy. Poza tym mają służyć pomocą uczniom w ich uczeniu się i planowaniu indywidualnego rozwoju m.in. poprzez umiejętną motywację, odpowiednie ocenianie, informowanie o postępach oraz wspieranie w trudnych sytuacjach (Rozporządzenie..., 2017b, § 6 ust. 2). Wszystkie tego rodzaju działania mają służyć budowaniu odpowiedniej atmosfery uczenia się sprzyjającej zarówno uczeniu się, jak i kształtowaniu umiejętności uczenia się (Rozporządzenie..., 2017a, Załącznik..., s. 5). Reasumując, dbałość o indywidualny rozwój ucznia w działaniach nauczyciela koncentruje się na: 1) diagnozowaniu sytuacji uczniów (ich potrzeb i możliwości, mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień, trudności w uczeniu się i funkcjonowaniu szkolnym, przyczyn niepowodzeń edukacyjnych); 2) wspieraniu

uczniów (w kontekście potencjału rozwojowego, sytuacji trudnych); 3) współpracy i współdziałaniu z innymi nauczycielami, specjalistami, poradnią psychologiczno-pedagogiczną (w procesach edukacyjnych, w rozwiązywaniu problemów).

Kategoria „dobro ucznia/uczniów” zaznacza się bardzo wyraźnie również w obszarze działania nauczyciela dotyczącym zachęcania uczniów do aktywności. Tego rodzaju działania brane są pod uwagę w procesie oceny pracy nauczyciela. Co więcej, wiążą się one z wypełnianiem zarówno obowiązkowych, jak i dodatkowych kryteriów tej oceny, odnosząc się do sfery organizacji pracy oraz metodyki (Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 2 pkt 4, § 2 ust. 4 pkt 1, 7). Kryteria obowiązkowe obejmują tworzenie warunków, aby uczeń uczestniczył w życiu szkoły, a także środowiska lokalnego (Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 2 pkt 4), natomiast kryteria dodatkowe odnoszą się do wykorzystania w pracy metod aktywizujących oraz pobudzania uczniowskich inicjatyw w działalności szkolnej i pozaszkolnej (Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 4 pkt 1, 7). Zachęcanie uczniów do aktywności przez nauczycieli to również sprawa priorytetowa w świetle wymagań wobec szkół podstawowych. Nauczyciele mają dokładać starań, aby uczniowie chętnie uczestniczyli w zajęciach oraz byli w nie zaangażowani. Powinni też stwarzać sytuacje, które zachęcać będą uczniów do podejmowania różnorodnych aktywności oraz wdrażać ich do samodzielności (Rozporządzenie..., 2017a, Załącznik..., s. 6). Innymi słowy działalność nauczyciela w omawianym zakresie dotyczy: 1) tworzenia warunków do aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu szkoły oraz lokalności; 2) stwarzania sytuacji zachęcających do aktywności; 3) stymulowania aktywności (poprzez m.in. inspirowanie, motywowanie).

Z kategorią „dobro ucznia/uczniów” wiążą się również działania w sferze kształcenia i wychowania nakierowane na kształtowanie wartości, postaw, relacji. Działalność nauczyciela naznaczona dbałością i troską o to, aby kształtować u uczniów właściwe postawy moralne i obywatelskie to ustawowy jego obowiązek (u.K.N. – Ustawa..., 1982, art. 6 pkt 4–5; u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 5), a także obowiązkowe kryterium oceny pracy nauczyciela (Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 2 pkt 5). W myśl przepisów dotyczących wymagań dla szkół podstawowych na wzajemnym szacunku i zaufaniu mają też opierać się relacje między członkami społeczności szkolnych, stanowiąc tym samym przestrzeń dla kształtowania pożądanych postaw i respektowania norm społecznych (Rozporządzenie..., 2017a, Załącznik..., s. 6). Działalność nauczycieli w analizowanym obszarze koncentruje się na: 1) kształtowaniu pożądanych wartości (pokój, patriotyzm, wolność, przyjaźń, tolerancja, szacunek, zaufanie); 2) kształtowaniu postaw moralnych, obywatelskich, prospołecznych zgodnie z ideą demokracji; 3) dbaniu o właściwe relacje w społeczności szkolnej; 4) edukacji prawnej w zakresie kształtowania u uczniów świadomości posiadanych praw.

„Dobro ucznia/uczniów” zaznacza się również w obszarze działań nauczycieli dotyczących monitorowania realizacji obowiązków edukacyjnych (u.K.N. – Ustawa...,

1982, art. 6a ust. 1e). Uczestnictwo w procesie edukacji wiąże się z nabywaniem wiedzy, umiejętności i kompetencji potrzebnych również do tego, aby żyć i działać w społeczeństwie. Z tego powodu monitorowanie realizacji obowiązków edukacyjnych jako bardzo ważny obszar służący „dobru ucznia/uczniów” znajduje odzwierciedlenie w wymiarze formalnym przy ocenie pracy nauczyciela (u.K.N. – Ustawa..., 1982, art. 6a ust. 1e).

Uwagi końcowe

Przepisy prawa oświatowego wyraźnie wskazują na to, że kierowanie się nauczyciela dobrem ucznia/uczniów to jego obowiązek, który literalnie wybrzmiewa w odniesieniu do aktywności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej (u.p.o. – Ustawa..., 2016, art. 5). Kierowanie się dobrem ucznia z poszanowaniem jego godności osobistej to również formalnie wskazane kryterium brane pod uwagę w kontekście oceny jego pracy i wykonywania poleceń (u.K.N. – Ustawa..., 1982, art. 6a ust. 1g; Rozporządzenie..., 2022, § 2 ust. 2 pkt 3). Tym samym „dobro ucznia” jawi się jako kategoria nadrzędna w działaniach nauczyciela. Prowadzone analizy pozwalają na uchwycenie istotnych aspektów kategorii „dobro ucznia”, które dookreślają jej treść, ułatwiają tym samym właściwe rozumienie, interpretację oraz odnoszenie się w codziennej praktyce edukacyjnej. Dotyczą one przede wszystkim:

- sfery bezpieczeństwa uczniów, tj. przebywania w bezpiecznym otoczeniu, a także poczucia bezpieczeństwa;
- szeroko rozumianej pomocy i wsparcia udzielanych po wcześniejszym rozpoznaniu sytuacji ucznia;
- sfery aktywności (tj. uczestnictwa ucznia w życiu szkoły oraz lokalności);
- przestrzeni norm, reguł postępowania, wartości i postaw (tj. stosowania ustalonych zasad, procedur bezpieczeństwa, sposobów działania w sytuacjach trudnych i kryzysowych; utrzymywania dobrych relacji w społeczności szkolnej; edukacji w zakresie świadomości posiadanych praw; prezentowania postawy odpowiedzialności za zachowanie);
- spełniania obowiązków edukacyjnych.

Prawodawca, odnosząc się do działań nauczyciela i nakreślając jego obowiązki, wskazuje, że ich realizacja wymagać będzie uwzględnienia perspektywy „dobra ucznia” zarówno w ujęciu jednostkowym, jak i zbiorowym. Obszary nauczycielskiego działania zogniskowane wokół pierwszej z wyróżnionych perspektyw wiążą się z rozpoznawaniem sytuacji ucznia, wspieraniem go oraz udzielaniem pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Perspektywa zbiorowa jest widoczna zwłaszcza w działalności związanej z zapewnianiem bezpieczeństwa uczniom, przestrzeganiem zasad i reguł

postępowania, tworzeniem warunków do podejmowania aktywności oraz w obszarze współpracy i współdziałania z innymi. Formalnie wyznaczone działania nauczycieli wymagają też uwzględniania obu perspektyw. Dotyczy to m.in. troski o zdrowie uczniów, działalności związanej z monitorowaniem obowiązków edukacyjnych, kształtowaniem wartości, postaw, relacji. Warto również zauważyć, że w przepisach rangi ustawowej wskazuje się na „dobro uczniów” jako podmiotu zbiorowego, natomiast w przepisach wykonawczych jest mowa o „dobru ucznia” jako osoby. W jednym i drugim przypadku omawiana kategoria pojawia się w zestawieniu z wartościami najwyższej wagi (godność, zdrowie) stanowiącymi dobra prawne. W działaniach prowadzonych z uczniami oraz na ich rzecz nauczyciel ma kierować się dobrem ucznia/uczniów z jednoczesnym przejawianiem w każdym akcie takiego działania troski o jego/ich zdrowie oraz poszanowania godności osobistej. Treść kategorii „dobro ucznia/uczniów” zostaje rozszerzona o dodatkowe bardzo ważne elementy, które są zgodne z interesem ucznia oraz interesem obiektywnym, pozostając w spójności z rozumieniem dobra w ujęciu prawnym (Łukasiewicz, 2019, s. 68). Należy również podkreślić, że w przywoływanych przepisach wskazuje się na godność osobistą, co ostatecznie jest wyrazem troski o człowieka również w ujęciu osobowym (Osuch i Bojarska, 2008, s. 18–19). W kontekście prawa oświatowego odnośnie do godności osobistej zaznacza się w postaci ważnej zasady poszanowania godności każdego ucznia oraz poszanowania jego prawa do nauki (Gawroński i Otręba, 2022, s. 61). Obszar ten nie może być naruszany w postępowaniu nauczycieli, co również wyraźnie wybrzmiewa w świetle KPD (Konwencja..., 1989, art. 28 ust. 2; Stadniczeńko, 2015, s. 167).

Bibliografia

- Arczewska, M. (2017). *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*. Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Babbie, E. (2009). *Podstawy badań społecznych* (W. Betkiewicz i in., tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chauvin, T., Stawecki, T. i Winczorek, P. (2014). *Wstęp do prawoznawstwa*. Wydawnictwo C.H. Beck.
- Cudny, J. (2022). *Zasada dobra dziecka. Antidotum na bezradność*. PZWL Wydawnictwo Lekarskie, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gawroński, K. i Otręba, R. (2022). Jak czytać prawo (nie tylko) oświatowe? W: K. Gawroński i S.M. Kwiatkowski (red.), *Meritum. Prawo oświatowe* (s. 35–64). Wolters Kluwer.
- Hanas, K. (2021). *Konstrukcja normatywna „dobro dziecka” i jej sądowe stosowanie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Helios, J. i Jedlecka, W. (2019). *Diagnoza i ochrona dziecka z traumą rozwojową w polskim systemie prawa*. Difin.

- Helios, J. i Jedlecka, W. (2020). *Przemoc instytucjonalna wobec dzieci. Kulturowe uzasadnienie przemocy instytucjonalnej*. Difin.
- Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (1989). Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911200526/T/D19910526L.pdf>
- Korzeniowski, Ł. (2023). Krótki przewodnik po prawach ucznia, czyli wprowadzenie do raportu. W: Ł. Korzeniowski (red.), *Prawa ucznia w Polsce. Raport z badań* (s. 15–36). Stowarzyszenie na rzecz Praworządności w Szkołach „Stowarzyszenie Umarłych Statutów”.
- Kozak, M. (2013). *Prawo dziecka do edukacji. Założenia pedagogiczno-prawne i bariery realizacyjne*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Krüger, H.H. (2007). *Metody badań w pedagogice* (D. Sztobryn, tłum.). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kusztal, J., (2018). *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Łukasiewicz, R., (2019). *Dobro dziecka a interesy innych podmiotów w polskiej regulacji prawnej przysposobienia*. Wolters Kluwer.
- Osuch, M. i Bojarska, L. (2008). *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik dyrektora*. Wolters Kluwer.
- Pilich, M. (2021a). Art. 35 [Obowiązek szkolny i obowiązek nauki]. W: M. Pilich i A. Olszewski, *Prawo oświatowe. Komentarz* (s. 221–223). Wolters Kluwer.
- Pilich, M. (2021b). Art. 5 [Obowiązki nauczyciela]. W: M. Pilich i A. Olszewski, *Prawo oświatowe. Komentarz* (s. 52–53). Wolters Kluwer.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 sierpnia 2022 r. w sprawie oceny pracy nauczycieli. (2022). Dz. U. poz. 1822. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220001822/O/D20221822.pdf>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach. (2002). Dz. U. 2020, poz. 1604. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001604/O/D20201604.pdf>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek. (2017a). Dz. U. 2020, poz. 2198. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200002198/O/D20202198.pdf>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. (2017b). Dz. U. 2023, poz. 1798. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20230001798/O/D20231798.pdf>
- Rubacha, K. (2008). *Metodologia badań nad edukacją*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Samborska, I. (2018). Perspektywa „dobra dziecka” w badaniach nad dzieciństwem. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 13(4/50), 13–25. <https://doi.org/10.35765/eetp.2016.1350.01>

- Stadniczeńko, J. (2015). Prawo dziecka do nauki – prawa w oświacie. W: S.L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)* (s. 157–176). Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Świgost, M. i Turczyk, M. (2018). Podejście mozaikowe w badaniu normatywnych kontekstów dzieciństwa. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 13(4/50), 41–50. <https://doi.org/10.35765/eetp.2016.1350.03>
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. (2016). Dz. U. 2024, poz. 737 z późniejszymi zmianami. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000737/U/D20240737Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela. (1982). Dz. U. 2024, poz. 986 z późniejszymi zmianami. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000986/U/D20240986Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka. (2000). Dz. U. 2023, poz. 292. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20230000292/T/D20230292L.pdf>
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. (1991). Dz. U. 2024, poz. 750 z późniejszymi zmianami. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000750/U/D20240750Lj.pdf>
- Wolanin, M. (2020). *Prawa ucznia*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Wolanin, M. (2021). *Obowiązki ucznia*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.